

S Z E M L E

ENGELS FRIGYES VÁLOGATOTT KATONAI ÍRÁSAI

II. kötet

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1966. 858 o.)

Engels elméleti munkáiban jelentős helyet foglalnak el a háború, a hadsereg, a hadtudomány kérdései. A marxizmus az az ideológia, mely feltárta a munkásosztály számára történelmi küldetését — az emberiség felszabadítását minden elnyomás és kizsákmányolás alól — és megmutatta a kommunista társadalom felépítéséhez vezető utat. Ez az út az osztályharcon keresztül vezet és természetesen összefonódik a forradalmak, a háborúk, a hadseregek és a hadművészet történetével. Engels munkájában kifejtett tételek és következtetések nem elavult pusztán történelmi tények, hanem ma is érvényes, alkotó módon felhasználható elvek. „Azok a szociáldemokraták — írja Lenin — akik valamelyest is jártasak a történelemben és tanultak Engelstől, a hadügyek kiváló szakértőjétől, sohasem kételkedtek abban, hogy óriási jelentősége van a katonai ismereteknek, hogy óriási fontossága van a haditechnikának és a katonai szervezeteknek, mint olyan eszközöknek, amelyet a nép tömegei és a nép osztályai a nagy történelmi összeütközések eldöntésére használnak fel.”¹

Azon túlmenően, hogy Engels ilyen irányú munkássága példát mutat a tudományos történetírás számára, forrásanyagot ad arra a korra — a XIX. század második felének háborúira —, amelynek kortársa, sőt, esetenként cselekvő résztvevője volt. Munkájában nem egyszerűen a különböző háborúk eseménytörténeti felsorolását adja, hanem

egyben — mint tudós történész — azokból mélyenszántó következtetéseket von le és értékeli a háborúk, a katonai kérdések szerepét az általános társadalmi haladás és fejlődés dialektikus összefüggéseiben, a néptömegeknek a proletárpártokhoz való viszonyában. Marx és Engels zseniálisan megfogalmazták a történelmi materializmus lényegét, vagyis azt, hogy miként kell alkalmazni a dialektikus materializmus tételeit a társadalmi élet jelenségeinek vizsgálatában.

Engels munkájának tanulmányozása lehetővé teszi a politika, a gazdaság és a háború közötti bonyolult kapcsolatok és összefüggések megértését és tisztázását. Ezek a tanulmányok és cikkek feltárják a háború törvényszerűségeit, amelyek nemcsak a XIX. században, de napjainkban — sőt a jövőben is érvényesek.

Engels most ismertetett munkája az 1859—1894 közötti időszak katonai tárgyú írásait tartalmazza a megírás idejének sorrendjében. Az első fejezetben az olaszországi háború és Garibaldi szicíliai, valamint dél-itáliai hadjárataival (1859—1860) foglalkozik. Az 1859-es háború folyamán az európai és amerikai újságokban számos cikket írt, amelyekben ismerteti III. Napóleon áruló szerepét.

A Pó és a Rajna című tanulmányában leleplezi a német hódító törekvéseket, az úgynevezett „közép-európai nagyhatalom” elméletét, miszerint „Ausztriából, Poroszországból és Né-

¹ Lenin Művei. 8. köt. Budapest, Szikra, 1954. 575. o.

metország többi részéből, Ausztria döntő befolyása alatt szövetségi államot létesítenének, Magyarországot és a szláv—román dunai államokat telepítéssel, iskolákkal és enyhe erőszakkal germanizálnák, ezáltal ennek az országkomplexumnak a súlypontját mindinkább délkeletre, Bécsbe helyeznék át, és mellesleg Elzászt és Lotaringiát is visszahódítanák.”²

Szembeszáll azzal a német tábornoki kar által képviselt nézettel, hogy az olaszok politikailag tehetetlenek és az a rendeltetésük, hogy német vagy francia uralom alatt éljenek.³

Engels véleménye szerint 1820 óta⁴ Ausztria már csak erőszakkal, az ismételt felkelések leverésével, az ostromállapotok terrorjával uralkodik Olaszországban. Megdöbbentő erővel leplezi le a terror eszközeit, azt, hogy a politikai eliteltekkel szemben a megalázó botozást alkalmazzák. „Mennyi erkölcsi megbotránkozást váltott már ki az olasz tör, a politikai orgyilkosság, de arról úgy látszik egészen megfeledkeztek, hogy ezt az osztrák bot provokálta. Azok az eszközök, amelyekhez ausztriaiaknak folyamodniuk kell itáliai uralmuk fenntartása végett — bizonyítják a legjobban, hogy az az uralom semmiképpen sem lehet tartós...”⁵

Megoldásként azt javasolja, hogy bízzák Itáliára saját ügyei intézését, mert ebben az esetben önmagától megszűnik az olaszoknak a németekkel szemben táplált gyűlölete.⁶ Még egy később írt⁷ tanulmányában jegyzi meg, hogy a „Pó és a Rajna” fő mondanivalója éppen az, hogy a nemzeti mozgalom érdekében tiltakozott a Minció határelmélet ellen. Hadtudományi érvekkel bizonyította, hogy Németországnak a védekezéshez nincs szüksége Itália egyetlen talpalatnyi földjére sem, és hogy Franciaország, ha csupán katonai indokok érvényesülnének, kétségtelenül sokkal in-

kább támaszthat igényt a Rajnára, mint Németország a Minciára.⁸

A háború utáni helyzetet elemezve arra a következtetésre jutott, hogy Olaszországban elkerülhetlenül új egyesülési mozgalom következik. A legközelebbi jövő bebizonyította, hogy ez az állítás teljes mértékben helytálló volt. Az 1860-as év a népi felkelések éve volt Olaszországban és Garibaldi bekapcsolódása az itáliai mozgalomba szintén erre az időre esik. A dél-itáliai tartományok népi forradalom útján egyesültek. Ez a forradalmi egyesülés nem volt béfejezve, bár a lehetőség megvolt rá. A további egyesülés már „felülről” történt, amikor egész Dél-Itália csatlakozott Piemonthez.

Engelsnek az 1859-es itáliai háborúról és Garibaldi hadjárataról írt tanulmányosorozata ragyogó példáját adja egy katonai kérdéskomplexum marxista szellemű feldolgozásának. A szerző mindent figyelembe vett, ami a háború menetét befolyásolhatta. Részletesen foglalkozik Felső-Itália katonaföldrajzával, a támadó és védő hadseregek győzelmi esélyeivel az egyes állásokban, a természetes akadályok, a hágók és erődrendszerek jelentőségével.

A kötet második fejezete Engels 1860—61-ben írt katonai tárgyú cikkeit tartalmazza. Az 1859-es háború egyik tanulsága, hogy a hadseregek szervezete elavult. Véleménye szerint egyetlen nemzet sem viselhet tartós és győztes háborút úgy, hogy ne fejlesztené magas fokra csapatainak harcértékét.⁹ Ennek alapján veti fel, hogy katonai reform szükséges Németországban, amelynek kapcsán olyan általános érvényű tételt állít fel, hogy „...semmiféle katonai előrehaladás nem lehetséges addig, amíg a főparancsnokságokon azt az eszmét dédelgetik, hogy a hadseregeket parádéra és nem csatára hozzák létre...”¹⁰

Ebben az időben írt cikkeiben sokat

² Engels Frigyes Válogatott katonai írásai. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1966. II. köt. 8—9. o.

³ Uo. 8. és 37. o.

⁴ 1820 júliusában a nápolyi királyságban polgári forradalmárok (carbonárik) felkelést indítottak az abszolutisztikus rendszer ellen és kivívtak egy merseke, liberális alkotmányt. 1821 márciusában felkelés tört ki Piemontban. A felkelés vezetői alkotmányt hirdettek és az osztrák uralom ellen Észak-Itáliában kibontakozó mozgalmat igyekeztek felhasználni arra, hogy az országot a Piemontban uralkodó Savoyai-dinasztia alatt egyesítsék. A Szent Szövetség intervenciója — Nápoly és Piemont osztrák megszállása után — az abszolutisztikus rendet visszaállították.

⁵ Engels Frigyes: i. m. 35. o.

⁶ Uo. 38. o.

⁷ Engels „Savoya, Nizza és Rajna” című munkájáról van szó, melyet 1860 februárjában írt és először megjelent Berlinben a megírás évében. (Engels Frigyes: i. m. 117—161. o.)

⁸ Engels Frigyes: i. m. 118. o.

⁹ Uo. 183. o.

¹⁰ Uo. 188. o.

foglalkozik az angliai önkéntes mozgalommal, amelyet a bonapartista invázió veszélye hozott létre. Feladatának tekinteti a mozgalom támogatását, azért írja meg a huzagolt csövű ágyú és a vont csövű puska történetét, hogy ezzel is fontos haditechnikai ismereteket adjon az önkénteseknek. A harcászati ismeretek fejlesztése érdekében foglalkozik a brit védelemmel és a francia könnyűlovassággal. A probléma felvetését megkövetelte az a tény is, hogy e korra — hadművészet szempontjából — az jellemző, hogy meggyorsul a haditechnika fejlődése. Ekkor kezdenek elterjedni a modern lőfegyverek,¹¹ amelyek a hadviselés gépi korszakának kezdetét jelzik. A haditechnika fejlődése megkövetelte a régi harcászati elvek feladását és teljesen új módszerek kialakítását. Lehetetlenné vált a katonai egységeknek oszlopokban való harcba vetése, hiszen a lőfegyverek hordtávolságának¹² és tűzgyorsaságának megnövekedése a régi harcászati elveket alkalmazók számára szörnyű veszteséget jelentett volna. Ez vezetett a szétszórt hadrend, a csatárlánc kialakulásához.

A következő fejezetben az 1861—1865-ös amerikai polgárháborúról szóló tanulmányok és cikkek olvashatók. A fegyveres összeütközés 1861 áprilisában kezdődött, ezzel kitört a négy évig tartó polgárháború. Bár az első két év a déliek fölényét hozta, Marx és Engels 1862-ben írt tanulmányukban nagyszerű előrelátással felvázolják azt a támadási irányt, amelyen haladva az északi államok csapatai fölényt győzelmet arathatnak. A kezdeti sikertelenség okait keresve Marx és Engels a következő megállapításra jutott: „Észak, ahogy ez magasabb ipari és kereskedelmi fejlettsége miatt várható volt, kelleetlenül, álmosan lépett a hadszíntérre. A szociális gépezet itt hasonlíthatatlanul bonyolultabb volt, mint Délen, és hasonlíthatatlanul több időbe került, hogy mozgását ebbe a szokatlan irányba tereljük.”¹³ Ezért szorítkoztak a kezdeti időben védelemre. Északon több időbe tellett, amíg a polgárokat átváltoztatták kato-

nákká. „Az, amikor ez megtörtént, számítani lehetett az északi emberek egyéni fölényére.”¹⁴

A kötet két tanulmány keretében számol be az 1866-os osztrák—porosz háborúról. „A porosz katonai kérdés és a német munkáspárt” című tanulmány a hatvanas években támadt németországi forradalmi válság kapcsán foglalt állást a német munkásosztály stratégiájának és taktikájának kérdésében. A konfliktust az idézte elő, hogy a képviselőház évekig vitázott, de nem volt hajlandó hozzájárulni a porosz hadsereg-átszervezéséhez. Engels szerint a porosz alkotmánykonfliktusban a munkáspárt politikája az, hogy „a tulajdonképpeni katonai kérdést hagyni a maga útján, annak tudatában, hogy egyszer a munkáspárt is megcsinálja majd a saját német hadsereg-átszervezését”.¹⁵

A „Jegyzetek a németországi háborúról” cikksorozat eredetileg angol nyelven jelent meg és az 1866-os osztrák—porosz háború esélyeivel foglalkozik. A háború eldőltötte a két állam sokéves harcát a németországi hegemoniáért, és döntő szerepet játszott abban, hogy Németország később Poroszország vezetése alatt egyesítsék.

A gyűjteményes kötet részletesen foglalkozik az 1870—71-es francia—porosz háború eseményeivel. Elsőként Marx tollából közli a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának első és második üzenetét a francia—porosz háborúról. Az első üzenet a háború eredetéről és jellegéről szól, a második — amelynek megírásához Marx felhasználta az Engelstől kapott anyagot — leleplezi a francia területek annektálására irányuló porosz követelések tarthatatlanságát. Megmagyarázta, hogy miután Franciaországban megbukott a császárság és kikiáltották a köztársaságot (1870. szeptember 4), azóta a háború Franciaország számára védelmi háború lett. A francia katonai vezetők tehetetlensége a rendi kapitulációhoz vezetett. A győző és legyőzött uralkodó osztályok összefogtak a párizsi kommun vérbefojtására.

Engelsnek 1870—1890-ben írt katonai

¹¹ Először az 1866. évi porosz-osztrák háborúban kerül sor a hátultöltős puska tömeges alkalmazására. Erre az időszakra esik a hátultöltős, acélból készült, huzagolt csövű ágyúk elterjedése. Ausztriának Franciaország és Piemont ellen viselt háborújában (1859) a harcoló felek a hadseregek szállításához igénybe vették a vasutakat. Tehát a háterszág szerepe is erre az időszakra nő meg.

¹² Engels „A huzagolt csövű ágyúról” című tanulmányában sok adatot közöl a lőtávolság növekedésére. (Engels *Frígyes*: i. m. 189—201. o.)

¹³ Engels *Frígyes*: i. m. 238. o.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 350. o.

tárgyú cikkei elsősorban az anarchista bakunynisták bírálatával foglalkozik. E cikkeket az 1873 nyarán lejátszódó spanyolországi események után írta, amelyek a spanyol polgári forradalom tetőpontját jelentették. Maga írja, hogy „Ebben az egész csúfos felkelésben bennünket csak bakunynista anarchisták még csúfosabb tettei érdekelnek; csak ezeket ábrázoljuk itt kissé részletesen, intő például kortársainknak.”¹⁶

Külön cikkekben foglalkozik a német birodalmi katonai törvény bírálatával, a hadseregszervezet és a gyalogsági harcászat fejlődésével. Jól látja, hogy a haditechnika fejlődése fegyverkezési versenyhez fog vezetni. Ennek alapján veti fel, hogy „leszerelhet-e Európa?”. E fejezet a legjobb bizonyítéka annak, hogy Engels tételei jórészt napjainkban is érvényesek.

Nagy jelentősége van Marx és Engels katonai tárgyú levelezésének. 1857—1894

között sok olyan levelet írtak egymásnak, amelyekben a folyó háborúkkal kapcsolatban kialakult nézeteiket közlik. Sokat tanulnak egymástól és nem egyszer vitáznak is. Marx írja Engelsnek 1862. augusztus 7-én: „Az amerikai polgárháborúra vonatkozó nézeteiddel nem teljesen értek egyet.” Ugyanakkor zseniálisan felismeri a polgárháborúk lényegét, vagyis azt, hogy „forradalmi módon kell viselni”.¹⁷ Csak egyet lehet érteni Marxszal, amikor Lassalle-nak írt levelében (1859. február 25.) úgy értékeli Engelst, hogy „amióta részt vett a badeni hadjáratban, a hadtudomány szakértőjévé lett”.¹⁸ Olyan nagy tudású katonai írónak tartja, hogy ha a könyvkereskedők — Engels munkáinak közreadásánál — nem közölnék a szerző nevét, akkor az olvasók a legnagyobb poroszországi katonai írókat gyanúsítanák a szerzőséggel.

Gellért Tibor

¹⁶ Uo. 536. o.

¹⁷ Uo. 707—708. o.

¹⁸ Uo. 696. o.